

A sorozatot a regionális kutatás és tervezés valamennyi elméleti és gyakorlati szakemberének ajánljuk; haszonnal forgathatják a földrajzosok, a közigazdászok, a demográfusok, a szociológusok, a történészek és a néprajzosok. Az első kötet holland és magyar falufejlesztéssel foglalkozó szakemberek munkája, a második amerikai (Egyesült Államok) és magyar regionális tudósok írásait tartalmazza a területi folyamatok és a regionális politika legújabb eredményeiről.

KRÓNIKA

KGST EGYÜTTMŰKÖDÉS A KÖRNYEZETVÉDELEM TÁRSADALOMTUDOMÁNYI KUTATÁSAIBAN

A KGST keretében összehangolt környezetvédelmi kutatások az alapkutatástól a műszaki fejlesztési kutatásokig igen széles skálát fognak át. Időben ez az együttműködés a KGST Tudományos-Műszaki Együttműködési Bizottság irányítása alatt 1973-ig nyúlik vissza. Az átfogó program keretében 1981–85 között már 14 nagy problémakört kutattak az együttműködő országok.

Az I. sz. problémakör a környezetvédelem társadalmi, gazdasági, jogi, földrajzi és pedagógiai tudományok területét öleli fel, zömében alapkutatás jelleggel. E kutatások során nemzetközi együttműködésben közösen kutatunk olyan alapvető kérdéseket, mint a természethasznosítás szocialista tervezési módszerének kidolgozása, a természeti erőforrások és a környezet állapotára vonatkozó gazdasági értékelés metodikája, a környezetvédelemre vonatkozó jogi szabályozás tudományos alapjai, a környezetvédelem oktatási problémái, a hulladékmentes, illetve kevés hulladékkal járó technológiák bevezetésének gazdasági, szervezési feltételei és a határon áttérjedő levegőszennyeződés jogi kérdései.

Ezek a kutatási témák a magyar környezetvédelmi politikának is alapvető gondjait jelentik.

A környezetvédelem terén kialakult együttműködésre az utóbbi öt év során jellemző volt, hogy a KGST-tagországok közös érdekének megfelelően az I. problémakör társadalomtudományi jellegű kutatásain belül jelentősen megnőtt a közigazdasági témák súlya. Az országonként sajátos konkrét tervezési-irányítási mechanizmusok lényegében hasonló kulcskérdéseket vetnek fel: a környezetvédelem hatékonyságának értelmezését, kritériumait és ennek alapján a környezetvédelmi tevékenység irányítási, tervezési rendszerének közigazdasági eszközeit, módjait (ágazati problémáit éppen úgy, mint a területeket), továbbá a környezet és a környezeti tényezők közigazdasági értékelésének módszereit, valamint a környezeti károsodás közigazdasági értékelésének metodikáját.

Az 1.1. A. téma a környezetvédelem tervezését és irányítását foglalta magába, s három kutatási feladat teljesítését irányozta elő:*

- 1.1.1. A környezetvédelem általános (elvi) társadalmi-gazdasági kérdései
- 1.1.2. A környezetvédelem alapvető közgazdasági eszközeinek alkalmazása
- 1.1.3. A környezetvédelem tervezésének és irányításának ágazati és területi problémái.

Az első altémában egyfelől az alapvető környezetvédelmi kategóriák „illeszkedését” vizsgálták a közgazdaságtan hagyományos kategóriarendszerében (pl. a környezet helye a fejlett szocialista társadalom célrendszerében, újratermelés és környezetminőség összefüggései, a környezet és az életszínvonal, életmód összefüggései), másfelől kiemelten kezelték a környezetvédelem hatékonyságának általános értelmezését.

A második kutatási témában a környezetvédelem közgazdasági eszközrendszerét értékelték, összehasonlító módszerrel. Feltárták, hogy ma még a szocialista gazdaságokban nincs érdemleges viszony a környezetvédelem és a piaci mechanizmusok, illetve a környezetvédelem és az árrendszer között. Az elvileg elismert különböző érdekeket nem egységes mechanizmus, hanem különálló önálló közgazdasági tartalommal talán nem is rendelkező tényezők közvetítik a gazdaságban, szükségszerűen leszűkítve a potenciális eszközrendszert. Ár helyett „használati díjakról” kell beszélnünk, gazdasági ösztönzők helyett pedig „negatív ösztönzőkről”, bírságokról.

A harmadik résztemában a környezetvédelmi tervezés és irányítás ágazati és területi aspektusainak viszonyát, ellentmondásait tárták fel. Az egyes országok belső mechanizmusa meglehetősen eltérő ebben a tekintetben. Ugyanis objektíve kialakult rendszerükben a speciális viszonyok túlsúlya a jellemző, ezek viszont csak megfelelő adaptáció révén illeszthetők egy más mechanizmusba.

Az 1.1.B. téma keretében a természeti erőforrások főbb válfajainak gazdasági értékelésével és a természetvédelmi intézkedések gazdasági hatékonyságának módszertani kérdéseivel foglalkoznak.

Az együttműködés keretében kidolgozott erőforrásmódszertan négy természeti erőforrás kapcsán vizsgálja a gazdasági értékelés gyakorlati felhasználásának számítási elveit és irányait: az ásványkincslelőhelyek, a mezőgazdasági földterületek, az erdő és a vízkészletek kapcsán.

A módszertani alapelvek kidolgozása során a természetvédelem, a környezetvédelem fokozására és a természeti erőforrások kihasználásának javítására irányuló intézkedés-rendszer egyik láncszeme a természeti erőforrások értékelése és ennek a gazdasági gyakorlatban történő felhasználása. A kidolgozott módszertanban vizsgált természeti erőforrás-értékelések nyilvántartási célból a tervszámításokban történő felhasználásra is szolgálhatnak. Hasznosíthatók a természeti erőforrások telekkönyvezésére (kataszter vezetésére), a természeti erőforrások pénzbeli értékelésének egyfajta népgazdasági termelési tartalékként történő kimutatására. Alkalmazhatók az ágazatoknak, vállalatoknak és szervezeteknek a természeti erőforrások felhasználására, védelmére, reprodukálására és javítására irányuló munkája gazdasági hatékonyságának meghatározására, továbbá a bányászat és – feldolgozás esetén – az ásványkincs-hasznosítási normatíváinak meghatározására stb. Ezen kívül a természeti erőforrások gazdasági értékelése

*A közgazdaságtudományi kutatások szervezését *Hrubi László* tudományos munkatárs vezette.

hasznosítható még a vállalatoknak és különböző szervezeteknek a természeti erőforrások jobb kihasználását célzó anyagi ösztönzési normatíváinak kidolgozására, az ésszerű természethasználási normák és tervek megsértését követő gazdasági szankciók normatíváinak kidolgozására stb.

Az 1.2. témakör a természeti-technikai területi struktúraváltozások környezetvédelmi problémáit vizsgálja.

Kapcsolódva a korábbi tudományos eredményekhez, az 1.2. keretében született kutatási eredmények szélesítették az ember természetet befolyásoló tevékenységének környezeti szempontú értékelését. Ezek a kutatások egy tágabban értelmezett területi rendszer (rendszerek) környezeti változásainak társadalmi, gazdasági és ökológiai értékelésére irányulnak. Megjelenési formái az ipari és agrár-térségek, rekreációs körzetek, települések, közte a városi agglomerációk, valamint ezek területi összességei, amelyek kölcsönhatással vannak egymásra a gazdasági és társadalmi célok megvalósításában.

A kutatások során nemzetközi együttműködésben kidolgoztuk a problémakör elméleti alapjait és fogalmi rendszerét. Ezek alapján a természeti-technikai területi rendszerek változásait értékelő vizsgálatban a kölcsönhatásban levő elemek számos összefüggését tanulmányoztuk.

A kutatások metodikai részében matematikai és kartográfiai modelleket állítottak fel, az utóbbi kidolgozásában a magyar fél a hazai kutatási eredményekre támaszkodva különösen jelentős szerepet vállalt, amelynek tudományos eredményeit a „Környezetvédelmi tanulmányok” sorozat 4. kötetében adtuk közre 1984 nyarán. Ezekkel a kutatási eredményekkel komplexebbé tehető a környezetvédelem tervezésének és irányításának tudományos megalapozása. Várhatóan különösen fontos szerepet kap a prognózisok kidolgozása terén.

*A KGST 1.3. téma a környezetvédelem jogi szabályozásának tudományos alapjainak kutatását tartalmazza.**

E témában a környezetvédelmi kutatások 3 fő irányban folytak, a környezetvédelem nemzetközi jogi, beruházási vonatkozásai, valamint a jogi felelősség rendszere témakörében. Az első kérdéskörhöz kapcsolódva „A Magyar Népköztársaság részvétele az ENSZ keretei között folyó környezetvédelmi együttműködésben” című résztémában a hazai szakemberek értékelték az ENSZ és szervei közreműködésével megvalósuló környezetvédelmi együttműködést, s ebben a nemzetközi jog szerepét. Állást foglaltunk a témába vágó egyes elméleti és nemzetközi jogi szabályozási kérdésben.

A szocialista országok környezetvédelmi együttműködése nemzetközi jogi elveinek a környezetvédelemből eredő nemzetközi viszonyokkal kapcsolatos összefüggésrendszerét feltárva a környezetvédelmi együttműködést rendező általános szokásjogi elvekre is kitértek a vizsgálatok. Javaslatok készültek a környezetvédelem területén deklarálható elvekre, az azok kialakításánál figyelembe veendő szempontokra a KGST keretén belül.

A nemzetközi felelősség az ökológiai károkért résztémában egy viszonylag új felelősségi formának a vizsgálatára vállalkoztak a magyar szakemberek, amely a környezeti károk miatti nemzetközi jogi felelősség alapját, tárgyát és alanyi körét öleli fel.

*A jogtudományi kutatások szervezését *Benkő Andrásné* tudományos munkatárs vezette.

Kutatási eredményeink a felelősség témakörében kidolgozandó egyeztetett szocialista álláspont kialakításához adhatnak segítséget, s ezért hasznosításukat elsősorban nemzetközi összefüggésben látjuk.

A nemzetközi jogi indíttatású kutatások eredményei jellegüknél fogva és a vizsgált problémakörökre is tekintettel elsősorban nemzetközi szinten, KGST-n belül hasznosíthatók. Emellett azonban úgy látjuk, hogy a környezetvédelmi külkapcsolatainkat formáló, illetőleg a nemzetközi jog e speciális területét művelő elméleti és gyakorlati szakemberek számára is hasznos lehet az elért eredmények ismerete.

A beruházások környezetvédelmi jogi vonatkozásai témakörön belül e tevékenységi forma környezetvédelmi összefüggésrendszerének széles vertikumú áttekintését végeztük el.

A gazdaságfejlesztés területi tervezésének jogi szabályozása az ökológiai követelmények figyelembevételével című részirányban folytatott kutatásaink tapasztalatai alapján szükségesnek látjuk a népgazdasági tervezésről szóló törvényt kiegészíteni annak előírásával, hogy az országgyűlés döntsön a környezetvédelem- és a környezetfejlesztés távlati országos koncepciójáról és ennek figyelembevételével a különböző időtartamú népgazdasági tervek is jelöljék meg az időszerű környezetvédelmi célokat.

A tervező-kutató munkák jogi szabályozását vizsgálva számbavettük mindazon, e tárgykörbe vágó jogi normákat, amelyek ökológiai követelményeket rögzítenek, elemeztük a szabályozás formáit. Áttekintettük a különböző állami szervek jogait és kötelességeit az ökológiai követelmények figyelembevételének biztosításában. Álláspontunk szerint különös hangsúlyt kell, hogy kapjon az irányító szervek felelőssége e területen, különösen központi szinten.

A beruházási folyamatot vizsgálva egyértelműen leszögezhető, hogy a nagy- és célcsoportos beruházások elhelyezését célzó döntési mechanizmusban ellentmondás mutatkozik a központi szinten meghozott döntés és a területi szinten lefolytatott engedélyezési eljárás között. E probléma megoldását jelentheti e beruházások elkülönítése a beruházásokra vonatkozó eljárási fórumrendszerből. Engedélyezésüket a beruházási javaslatról történő döntéssel egyidőben célszerű megvalósítani. A tervező szervek és tervezők jogait és kötelezettségeit elemezve megállapítható, hogy a beruházási folyamatot a szervezetlenség, az abban résztvevők érdekkellentéte jellemzi, amely tényezők a környezetvédelem normarendszerének e területen való érvényesülését ellentétes hatásokkal befolyásolják. A tervező és a kivitelező szervek kapcsolatát rendezettebbé kell tenni oly módon, hogy a tervező hatáskörét kiterjesztjük a beruházás egész folyamatára, növeljük felelősségét a beruházások hatékony, költségtakarékos és az ökológiai szempontokat is érvényesítő megvalósításában.

Az építkezési munkákkal kapcsolatos jogi előírások környezetvédelmi szempontú értékelése során már megállapítható, hogy a jogalkotói szándékban a környezetvédelmi szempontok erőteljesebben érvényesülnek. Még mindig probléma azonban, hogy a környezetvédelmi szempontok kizárólag az építkezési folyamat előkészítő szakaszát rendező jogi rendelkezésbe épültek bele, s teljesen hiányoznak az építkezést, mint tényleges tevékenységet és potenciális környezeti kárforrást szabályozó joganyagból.

A környezetvédelem jogi felelősségi rendszerének vizsgálata átfogta a környezetvédelmi felelősség formáit, a komplex felelősség mibenlétét, részletesen az egyes

jogágazatokban fellelhető felelősségi alakzatok környezetvédelmi alkalmazhatóságát, a környezetvédelmi bírságokból befolyó pénzeszközök felhasználásának módját és szerkezeti kereteit. A kutatások jövőbeni feladatai a környezetminőség javításának irányítási és szabályozási kérdéseit ölelik fel.

A KGST 1.4. témaköre a környezetvédelem pedagógiai kérdéseit tartalmazza.*

Az e téren született kutatási eredmények nagyban hozzájárultak a pedagógiai munka környezetvédelmi tartalmának, színvonalának emeléséhez, a környezetvédelmi oktatás és nevelés tartalmi és formai gazdagításához. A téma eredményes művelése, a kutatási eredmények összegzése megteremtette a következő öt éves terv időszerű kutatási feladatainak kijelölését, a továbblépés lehetőségeit.

Az egyik kutatási irány a környezetvédelmi oktatás problémáit ölelte fel az oktatási intézményekben. Ennek keretében széles körű elemzések alapján áttekintették a környezetvédelmi oktatás és nevelés kérdéseit, ajánlásokat fogadtak el a képzés tematikájára vonatkozóan.

Sor került a környezetvédelmi oktatás és nevelés iskolai rendjének elemzése mellett az iskolán kívüli nevelés formáinak és tartalmának összehasonlító értékelésére is. Megfogalmazódott, hogy az iskolán kívüli környezetvédelmi nevelés módszerének alakításakor nagy mértékben kell támaszkodni a tanulók öntevékenységre.

Az ökológiai oktatás és nevelés tantárgyankénti megvalósítása, a koordináció szerepének értékelése országonként eltérő módon valósul meg, ezért tanulmányozni kell a különböző módszerek eredményeit.

A másik kutatási irány a *környezetvédelmi oktatás és nevelés* kérdései a nem pedagógiai felsőoktatási *intézményekben*, amelyek eredményeként a különböző jellegű felsőoktatási intézményekben folyó speciális környezetvédelmi oktatás és képzés kereteinek, óraszámainak, tartalmának, módszereinek átfogó feltárására és értékelésére került sor. A kutatások általános tapasztalata, hogy a felsőoktatásban még mindig nem vált egyöntetűen a szakképzés és a szakmai műveltség részévé a környezetvédelem. Vannak felsőoktatási intézmények hazánkban és más országokban is, ahol ez markánsabban kiforrott. Például a Szófiai Erdészeti Műszaki Főiskolán folyó ökológiai oktatás egyidejűleg diszciplináris és interdiszciplináris jellegű. Az elsajátítandó tantárgyak nagy részének és az elméleti oktató-nevelő, valamint a gyakorlati tevékenységnek szinte valamennyi formája ökológiai irányultságú, az erdőgazdasági és erdőtelepítési karon szinte nincs olyan oktató-nevelő és tudományos kutató tevékenység, amely nem függ össze a környezettel és amely a maga álláspontjából kiindulva ne lenne hasznára a természeti környezet védelmének és újjáteremtésének.

Ugyancsak találunk hasonlóan kedvező tapasztalatokat a magyar erdészeti és agrár felsőoktatásban, de a posztgraduális képzést is ellátó műszaki és agrárregyetekem kivételével sem hazánkban, sem más szocialista országban nem tekinthetjük megoldottnak e kérdést. Ezeket a gondokat is figyelembe véve vetődött fel annak igénye, hogy 1986–1990 között, ugyancsak együttes vizsgálatok alapján, a szocialista országok közös állásfoglalást, illetve ajánlást dolgozzanak ki a környezetvédelmi oktatás helyzetére, jövőjére vonatkozóan a társadalomtudományi oktatási intézményekben.

*A pedagógiai kutatások szervezését *Hajdú Zoltán* tudományos munkatárs vezette.

Az 1.5. téma A hulladékszegény technológiák gazdasági kérdéseit foglalta magába.

A hulladékszegény technológiák gazdaságosságának, értékelésének és kiválasztásának kérdéseivel foglalkozó hazai kutatómunkák során a cél az volt, hogy a Magyarországon megvalósított hulladékszegény technológiáknak a know-how-t nélkülöző leírását elkészítsék, egyben az azokra jellemző adatokat összegyűjtsék. A hulladékszegény technológiák elterjesztése társadalomtudományi összefüggéseinek, irányítási, szabályozási vonzatainak feltárása ma még kezdeti stádiumban van, ezt tükrözik a KGST együttműködésben elért szerény kutatási eredmények is.

Az 1.6. téma a határokon átjutó levegőszennyezés társadalmi-gazdasági, szervezési-jogi aspektusait tartalmazza.

E problémakör kutatása KGST-szinten 1984-ben indult, ekkor került sor az első szakértői ülésre Moszkvában, ahol a kutatás helyzetét tekintették át az együttműködők, valamint körvonalazták az 1986–1990-re vonatkozó elképzeléseket. Ez a kutatási irány a genfi összeurópai környezetvédelmi tanácskozás ajánlásának eredményeként került a KGST programjába. A genfi konvenció tartalmazza a nagy távolságokra, országhatárokon áterjedő légszennyező anyagok korlátozását.

Ennek alapján született meg az a megállapodás, hogy az egyezményhez csatlakozó országok – köztük Magyarország is – 1993-ig 30%-kal csökkentik kéndioxid kibocsátásukat.

Vizsgálataink az e témába vágó nemzetközi jogi szabályozás elemzéséhez adtak alapot a magyar környezetvédelmi érdekekre figyelemmel. Számba vettük és értékeltük a témakört szabályozó nemzetközi jogi normákat, részletesen elemeztük az erre vonatkozó nemzetközi jogi szerződéseket, különös figyelemmel témánk szempontjából jelentősek. Kutatásaink alapján arra a következtetésre jutottunk, hogy a szerződéses szabályozás a vártnál kisebb szerepet játszik a levegővédelem nemzetközi problémáinak megoldásában, az együttműködés szervezésében. Ennek tulajdonítható, hogy a nemzetközi környezetvédelmi jog e területén a nemzetközi jogi általános elvei kerülnek előtérbe. A határokon átjutó levegőszennyezés összefüggésrendszerében tisztáztunk bizonyos alapkérdéseket, vázoltuk az értelmezésükkel kapcsolatos problémát.

A határokon átjutó levegőszennyezésről szóló nemzetközi jog lehetséges problémái közül részletesebben foglalkoztunk a megelőzési, csökkentési és jóvátételi kötelezettség természetével, a szennyezés fogalmával. A hazai gyakorlati hasznosítás lehetőségét megalapozandó, tézisszerűen vázoltuk azokat a feladatokat, amelyekkel a környezetvédelmi területen döntést hozó állami szerveknek számolni kell, mind a nemzetközi jogalkalmazással összefüggésben.

További feladatok. A KGST I. problémakör további feladatait a Meghatalmazottak Tanácsának XII. ülése határozta meg, amely az 1986-1990 közötti időszakra az alábbi témákat fogadta el:

- A környezetvédelem tervezésének és irányításának továbbfejlesztése
- A környezetvédelmi intézkedések közgazdasági hatékonysága és prioritásai
- A környezeti állapot értékelése és prognózisa a regionális fejlődésben
- A környezetminőség javításának és védelmének jogi problémái

- Az ökológiai oktatás és nevelés továbbfejlesztése a szocialista országok iskolai és főiskolai képzésben
- A szakemberek képzésének és továbbképzésének rendszere a környezetvédelem terén
- A hulladékmentes és kevés hulladékkal járó technológiák alkalmazásának közgazdasági és szervezési-jogi, kérdései
- Az országhatárokon átterjedő légszennyeződés társadalmi-gazdasági és szervezési-jogi aspektusai.

Fodor István